

Dr Stanisław Wesołowski

Założenia i rozwój koncepcji społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech

1. Na czym polega społeczna gospodarka rynkowa

Pojęcie „*społeczna gospodarka rynkowa*” jest często stosowane jako wyznacznik polityki i strategii gospodarczej. Widoczne jest to w polskiej konstytucji (art. 20) i w dokumentach Unii Europejskiej. „*Prawo wspólnotowe odwołuje się do modelu społecznej gospodarki rynkowej, która zakłada pogodzenie zasady swobody konkurencji z zasadą solidarności*”(1)

Jedynym dotychczas przykładem rozwiniętej koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, która znalazła zastosowanie w praktyce, jest koncepcja opracowana i wdrożona w Republice Federalnej Niemiec w okresie, gdy polityczne kierowanie tą gospodarką należało do Ludwiga Erharda. Był to okres od utworzenia państwa zachodnioniemieckiego aż po rok 1966, w którym Ludwig Erhard ustąpił z rządu. Ważniejsze elementy przyjęte wówczas w ramach koncepcji społecznej gospodarki rynkowej obejmowały (2):

a. Zasady polityki gospodarczej i niezbędne atrybuty systemu gospodarczego związane silnie z systemem gospodarki liberalnej. Należą tutaj:

- sprawnie działający system finansowy, w tym kształtowanie cen na zasadach rynkowych i stabilizacja systemu finansowego,
- własność prywatna,
- swobodny dostęp do rynku dla wszystkich podmiotów gospodarczych oraz wszystkich grup konsumentów,
- swoboda zawierania umów,
- pełna odpowiedzialność podmiotów gospodarczych za podejmowane decyzje,
- gra konkurencyjna (również w skali globalnej),
- stałość polityki gospodarczej.

Występowała u Ludwiga Erharda nieufność co do roli koncernów i międzynarodowych grup kapitałowych. Uważał no bowiem, że rzeczywista konkurencja może występować wówczas, gdy na rynku działają, w ramach poszczególnych jego obszarów, możliwie liczne podmioty.

b. Przyjęcie poglądu, że gospodarka liberalna nie może sprawnie funkcjonować bez skutecznego rozwiązywania zagadnień socjalnych. Nie było to ustępstwo na rzecz koncepcji przeciwnych liberalizmowi gospodarczemu, ale wyraz zrozumienia, że dla niezakłóconego rozwoju gospodarczego niezbędna jest akceptacja systemu i polityki gospodarczej przez wszystkie grupy społeczeństwa. Jest to więc – zdaniem twórców koncepcji – niezbędny atrybut gospodarki liberalnej. Zależność gospodarki od skutecznego rozwiązywania problemów społecznych zawarta jest w stwierdzeniu Friedricha von Hayeka: „*Soziale Marktwirtschaft für den Markt*” (*Socjalna gospodarka rynkowa dla rynku*). Oznacza to, że socjalna gospodarka rynkowa ma wspierać sprawne działanie gospodarki.

W odniesieniu do roli czynnika społecznego wskazano – w ramach koncepcji społecznej gospodarki rynkowej - na szereg zasad, które powinny być przestrzegane, aby zagadnienia socjalne nie stanowiły przeszkody w rozwoju gospodarczym(2). Twórcy koncepcji oczekiwali, że prawidłowe rozwiązywanie zagadnień socjalnych będzie czynnikiem pobudzającym gospodarkę do szybszego rozwoju. Do ważniejszych zasad mających wpływać w tym kierunku, a także na ograniczenie sprzeczności nieuniknionych w obszarze podziału zaliczono:

- Jedność polityki gospodarczej i społecznej. Istnieje tylko polityka gospodarcza, polityka socjalna jest jej częścią.
- Szczupłe pod względem zakresu kompetencji, ale silne państwo, zdolne do skutecznego wykorzystania swoich uprawnień i do rzeczywistego strzeżenia porządku prawnego w swoim obszarze uprawnień.
- Zapewnienie możliwie wysokiego stopnia aktywności gospodarczej społeczeństwa. Nikt, kto jest zdolny do pracy, nie powinien w sposób trwały korzystać ze środków publicznych jako stałego źródła utrzymania. Przyjęcie takiego stanowiska ułatwiało L. Erhardowi wysokie w tamtym okresie zapotrzebowanie na siłę roboczą (ściągano miliony pracowników z zagranicy), jak i łatwość podejmowania działalności gospodarczej na własną rękę.
- Utworzenie procedur dochodzenia do kompromisu w dziedzinie relacji pomiędzy elementami gospodarczymi i socjalnymi, który uznano za podstawę społecznej gospodarki rynkowej. Taki kompromis nie może być aktem jednorazowym; poszukiwania kompromisu muszą być prowadzone w trybie ciągłym, aby nie dopuścić do zachwiania równowagi po stronie społecznej bądź gospodarczej w wypadku zmiany sytuacji.. Stanowią więc one istotny element rozwiązywania spraw społecznych w ramach polityki gospodarczej państwa i jego aktualnych możliwości..

- .Istotnym czynnikiem pobudzania aktywności gospodarczej jest umożliwienie działalności w warunkach pokoju społecznego. Stąd tak ważna jest rola akceptacji polityki gospodarczej przez przedstawicieli społeczeństwa, w tym przez związki zawodowe. Obecna praktyka w sferze polityki społecznej i gospodarczej wskazuje na znaczenie wzajemnego zaufania strony społecznej i gospodarczej oraz na potrzebę posiadania przez obie negocjujące strony wysokiego autorytetu w reprezentowanym przez nie środowisku. Inaczej środowisko, które reprezentuje strona socjalna chętnie korzysta podwyżek uposażeń w warunkach dobrej koniunktury, ale nie godzi się na zmniejszanie płac i przywilejów w sytuacji pogorszenia koniunktury. Wskutek tego system społecznej gospodarki rynkowej w dotychczasowym rozumieniu traci niezbędną elastyczność w sferze zdolności do kształtowania podziału odpowiednio do wyników i stanu gospodarki.
- Solidarność społeczna jest niezbędnym czynnikiem społecznej gospodarki rynkowej. Zasada sprawiedliwości społecznej zostaje przyjęta – w ramach opisywanej koncepcji - jako przeciwwaga egoizmu grupowego. W związku z tym stosunki pomiędzy beneficjentami a outsiderami systemu gospodarczego powinny znajdować się w centrum uwagi kierujących polityką gospodarczą. Dzięki przestrzeganiu zasad sprawiedliwego podziału możliwe było w okresie rządów l. Erharda zapewnienie odpowiedniego poziomu kooperacji społecznej nawet w takich warunkach, w których poziom dochodu narodowego nie zapewniał wysokiego poziomu płac ani świadczeń społecznych. Osiągnięto stan pokoju społecznego, ponieważ w wysokim stopniu przestrzegano zasad sprawiedliwego podziału.
- Przekonanie wszystkich aktorów sceny społecznej, że sprawiedliwość socjalna może być realizowana jedynie pod warunkiem zapewnienia przedsiębiorstwom zdolności do działania na poziomie konkurencyjnym. Z tego przekonania musi wyływać charakter wzajemnych relacji. Nie podcina się gałęzi, na której się siedzi.
- Kształtowanie odpowiednich postaw etycznych wśród grup społecznych wpływających na procesy gospodarcze, a zwłaszcza wśród elit. Bez tego nie jest możliwe stosowanie zasad społecznej gospodarki rynkowej. System prawny musi być uzupełniony pierwiastkiem etycznym.

- Odpowiednia organizacja społeczeństwa. Chodzi o to, aby poszczególni aktorzy sceny społecznej nie występowali pojedynczo i w sposób nieuporządkowany wobec pojawiających się problemów społeczno-gospodarczych. Powinni oni posiadać zdolność wyłonienia przedstawicielstwa poszczególnych grup, które miałyby możliwość konfrontowania własnych stanowisk i postulatów w ramach określonych instytucjonalnie warunków działalności. Istotne jest tu również otwarcie możliwości sygnalizowania własnych problemów przez poszczególne grupy społeczne za pośrednictwem ich przedstawicielstw. Chodzi tu o ograniczenie wystąpień spontanicznych, nieoczekiwanych, łatwo przeradzających się w zagrażające gospodarce niepokoje społeczne.
- Bezpieczeństwo socjalne należy do podstawowych atrybutów prawidłowego funkcjonowania współczesnych społeczeństw. *„Bez bezpieczeństwa socjalnego nie może człowiek ani wykorzystać swoich możliwości ani rozkoszować się owocami płynącymi z ich wykorzystania”* (Wilhelm von Humbolt, 1767 - 1835).

Bezpieczeństwo socjalne powinno spełniać rolę siatki pod trapezem. Oznacza to, że powinno ono zabezpieczać poszczególne jednostki i podmioty przed trwałym wyłączeniem poza aktywną gospodarczo część społeczeństwa i dawać szansę powrotu do aktywności zawodowej również w przypadku niepowodzenia. Nie może natomiast być sposobem trwałego bytowania na koszt społeczeństwa. Bezpieczeństwo socjalne, jako element nie tylko socjalnej gospodarki rynkowej, ale w ogóle racjonalnej gospodarki, jest w Polsce niedoceniane mimo dramatycznej sytuacji w tej dziedzinie. W Niemczech już bezrobocie ok. 10% jest traktowane jako czynnik roszadający tkankę społeczną, pogarszający jakość pracy i niszczący solidarność społeczną. Na tym tle należy uznać za niezbędne redefinicję pojęcia wolności, które obecnie zostało sprowadzone do zapewnienia wolności politycznej (wolność słowa, zgromadzeń itp.). Tak pojęta wolność służy głównie elitom. Aby poczucie wolności mogło być odczuwane przez wszystkie warstwy społeczne, definicja wolności musi być uzupełniona przez zapewnienie poczucia bezpieczeństwa w różnych obszarach życia przeciętnego obywatela.

Przedstawione w wielkim skrócie zasady społecznej gospodarki rynkowej wg koncepcji Ludwiga Erharda pozwalają skonfrontować kształt tej gospodarki i możliwości jej realizacji z sytuacją obecną. Zarówno w Niemczech, jak i w Polsce przedstawione wyżej założenia, będące podstawą polityki gospodarczej Niemiec

---

¹ Wykłady na Seminarium *Spoleczna gospodarka rynkowa w Niemczech i integracja europejska*, Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego i Fundacji Ludwiga Erharda w Bonn, Vlotho 1999.

pięćdziesiąt czy czterdzieści lat temu, nie stanowią odwzorowania rzeczywistego obrazu gospodarki niemieckiej obecnie. Zmieniły się bowiem uwarunkowania zarówno gospodarcze, jak i społeczne. Powodzenie każdej, nawet najlepszej koncepcji dotyczącej gospodarki, zależy w stopniu decydującym od korzystnych bądź niesprzyjających uwarunkowań towarzyszących jej wdrażaniu do praktyki gospodarczej oraz od możliwości i umiejętności dostosowania jej do aktualnych warunków.

2. Możliwości wykorzystania dotychczasowego dorobku i doświadczeń w tworzeniu współczesnego modelu społecznej gospodarki rynkowej

Rozpatrując poszczególne elementy społecznej gospodarki rynkowej opartej na koncepcji L. Erharda łatwo zauważyć, że mogła być realizowana z szansą na powodzeniem realizowana w warunkach:

- a) państwa narodowego – wskazuje na to duży zakres działań regulacyjnych, jakie państwo musi spełniać dla zapewnienia funkcjonowania gospodarki zgodnie z założeniami społecznej gospodarki rynkowej, podczas gdy gospodarka rynkowa oparta na zasadach neoliberalizmu tworzy się nieomal automatycznie i trudno od niej odejść - ma bowiem wpływowych obrońców.
- c) wysokiej koniunktury gospodarczej, która pozwala na względnie elastyczne regulowanie podziału dochodu narodowego z uwzględnieniem interesów wszystkich podstawowych grup społecznych,
- d) niskiego poziomu bezrobocia, co jest związane zarówno z ówczesnym (tj. w czasach L. Erharda) poziomem wytwórczości opartej na pracochłonnej technologii, jak i strukturą produkcji (duży udział przemysłów pracochłonnych). a także wysokim popytem na produkowane dobra. Popyt ten wynikał z powojennego boomu inwestycyjnego związanego z powojenną odbudową ze zniszczeń wojennych oraz rozwojem gospodarczym, w tym w wielu nowych dziedzinach produkcji i usług a także w budownictwie co łączy się również ze wzrostem zapotrzebowania społecznego.

Można dodać, że w odniesieniu do Niemiec na ograniczenia potencjału rodzimej siły roboczej w istotnym stopniu wpływał również fakt, że w pierwszych dwóch dekadach boomu gospodarczego na rynku pracy występowały roczniki mężczyzn, na których liczebność i stan zdrowotny negatywnie wpłynęła wojna.

Mimo to koncepcja społecznej gospodarki Ludwiga Erharda zachowuje znaczną przydatność również obecnie. Można wskazać na następujące, ważniejsze powody tego stanu:

- Większość elementów składających się na opisaną wyżej koncepcję społecznej gospodarki rynkowej powinna mieć zastosowanie w ramach każdego rodzaju gospodarki rynkowej krajów rozwiniętych. Te elementy wynikają bowiem nie tylko z założeń koncepcji L. Erharda, ale również ze zdrowego rozsądku. Fakt, że nie udaje się ich w całości lub częściowo wdrożyć, nie przekreśla ich znaczenia jako czynnika kształtowania polityki gospodarczej oraz podstawy dążenia do konsensu społecznego niezbędnego w każdej gospodarce. Niski poziom wdrożenia postulatów prezentowanych w opisywanej koncepcji wskazuje raczej na złe kierowanie gospodarką, przyjmowanie niewłaściwych preferencji, nadmierne uprzywilejowanie względnie degradację poszczególnych grup społecznych.
- W Polsce zwraca uwagę daleko idący zanik poczucia solidarności społecznej. Wyrazem tego jest dopuszczenie do nadmiernego rozwarstwienia społeczeństwa, histeryczne reagowanie na propozycje zwiększenia opodatkowania dochodów osób najwyżej zarabiających, straszenie zaniechaniem bądź ograniczeniem działalności w związku z każdą próbą zwiększenia udziału tej grupy osób lub podmiotów gospodarczych w dochodach budżetowych.
- W Niemczech wyraża się pogląd, że poszczególne elementy koncepcji społecznej gospodarki rynkowej powinny być wykorzystywane już obecnie⁽³⁾. Wskazuje się na niezbędność wykorzystywania poszczególnych elementów tej koncepcji gospodarki (SGR), jako środka zapobiegającego zwiększaniu obciążeń budżetowych, redukującego poziom bezrobocia oraz zapewniającego wysoki poziom konkurencyjności gospodarki niemieckiej w warunkach globalizacji procesów gospodarczych.

Przykłady proponowanych kierunków działań to:

- Zwiększenie nakładów na edukację, zwłaszcza na kierunkach technicznych i przyrodniczych, co ma zapewnić ponadprzeciętny – w porównaniu do innych krajów – poziom kwalifikacji pracowników i kadry zarządzającej. Ten kierunek nakładów powinien w niedalekiej przyszłości owocować szybszym niż w innych krajach rozwojem techniki, jakości, organizacji i zarządzania, w kierunku stosowania i doskonalenia metod zapewniających wzrost efektywności i ułatwiających działania rynkowe. Oznacza to wskazanie na potrzebę lepszego dostosowania kwalifikacji pracowników do potrzeb gospodarki jako na istotny czynnik społecznej gospodarki rynkowej.

- Zmiana podejścia do lokalizacji miejsc pracy w kierunku ograniczenia eksportu miejsc pracy poza granice. Jest to trudne zadanie w związku z wysokimi kosztami pracy w Niemczech. Sprawa ta wywołuje w Niemczech emocje. Stąd np. ostatnio ostre protesty w związku z likwidacją jednego z zakładów firmy Opel, a także protesty rządu niemieckiego wywołane obniżaniem stopy podatkowej dla przedsiębiorstw w nowych krajach członkowskich Unii.

3. Rola państwa w systemie społecznej gospodarki rynkowej

.Państwo w dziedzinie zagadnień społeczno-gospodarczych może mieć ograniczony zakres kompetencji, musi być jednak na tyle silne, aby było zdolne do przeprowadzania związanych z tymi kompetencjami zamierzeń i osiągnięcia określonych zachowań społecznych. Dlatego twórcy oraz kontynuatorzy koncepcji społecznej gospodarki rynkowej przywiązują duże znaczenie do zapewnienia skutecznych instrumentów umożliwiających jej wdrożenie i stosowanie.

Generalnym instrumentarium wdrożenia i kontynuacji społecznej gospodarki rynkowej jest zespół rozwiązań prawnych i organizacyjnych określanych jako koncepcja „*uporządkowanego liberalizmu*” (Ordoliberalismus). Oznacza to, że obok przyjęcia zasady konsensu społecznego i kształtowania na tej podstawie polityki gospodarczej niezbędny jest odpowiedni porządek prawny wpływający na zachowania podmiotów życia gospodarczego odpowiednio do założeń społecznej gospodarki rynkowej. Oddziaływanie tego porządku prawnego musi być na tyle silne, aby podstawowe założenia społecznej gospodarki rynkowej były rzeczywiście realizowane. O znaczeniu, jakie twórcy i realizatorzy społecznej gospodarki rynkowej przywiązują do porządku prawnego w sferze społeczno-gospodarczej, świadczy stwierdzenie, że „*bez ujęcia w ramy prawne obejmujące również elementy konsensu społecznego, rynek we współczesnym pojęciu nie jest możliwy*(4).

Można przyjąć, że główne zagadnienia wymagające odpowiednich uregulowań prawnych dotyczą spraw funkcjonowania rynku, w tym polityki cenowej, podatków, zabezpieczeń socjalnych, wspierania przedsiębiorczości, relacji prawa wspólnotowego oraz prawa krajowego w dziedzinie zagadnień dotyczących społecznej gospodarki rynkowej. Odnosi się to zarówno do zagadnień ogólnych, jak i rozwiązań odcinkowych.

Na gruncie zasad prawnych powinny powstać i działać instytucje zapewniające, a nawet wymuszające stosowanie przyjętych zasad w praktyce. Rola tych instytucji jest trudna, ponieważ gospodarka uwzględniająca w sposób

zintegrowany element socjalny jest często krytykowany pod kątem legalności przyjętych rozwiązań (2).

Podnosi się również argumenty krytyczne wskazujące, że np. instrumenty socjalne wykorzystywane w celu wspomaganie gospodarki rynkowej ułatwiają w rezultacie rozwijanie anty socjalnych skutków gospodarki konkurencyjnej. Wyraża się również opinie, że lansowanie państwa socjalnego powoduje powstanie warunków, w których gospodarka staje się ofiarą. Takie głosy słyszymy również w Polsce.

Zwolennicy socjalnej gospodarki rynkowej odpowiadają, że zarówno konkurencyjność w gospodarce, jak i państwo socjalne, nie są celami samoistnymi. Są to instrumenty, dzięki którym ma się formować kooperacja społeczna na poziomie niezbędnym dla prawidłowego funkcjonowania zarówno państwa, jak i społeczeństwa.

Państwo jako czynnik regulujący procesy gospodarcze ma obecnie trudniejsze warunki dla wprowadzania rozwiązań określających relacje pomiędzy sferą gospodarczą i sferą socjalną. Związane jest to m.in. z faktem, że gospodarki poszczególnych krajów powiązane są szeregiem umów, porozumień i zobowiązań wyznaczających zakres i kierunki podejmowanych decyzji. Dodatkowe ograniczenia wprowadza członkostwo w Unii Europejskiej, której organy mają uprawnienia do wydawania mniej i bardziej szczegółowych przepisów oraz instrukcji obowiązujących - za pośrednictwem prawa krajowego lub bezpośrednio - wszystkie kraje członkowskie.

Wynika to z podziału kompetencji pomiędzy Unią a krajami członkowskimi. Do kompetencji Unii należy regulacja rynku, polityka handlowa i rolna. Polityka przemysłowa należy do krajów członkowskich, jednak z ograniczeniami dotyczącymi konkurencji, co dla krajów nowo wstępujących do Unii, a więc słabiej rozwiniętych, ma istotne znaczenie. Do kompetencji poszczególnych krajów należy polityka strukturalna (prywatyzacja, restrukturyzacja), ale i tu obowiązują przepisy unijne dotyczące np. równego traktowania podmiotów gospodarczych w ramach Unii, co oczywiście ogranicza możliwości działania w tym obszarze z zastosowaniem uprzywilejowania podmiotów krajowych.

Należy dodać, że według koncepcji społecznej gospodarki rynkowej rozwiniętej przez Ludwiga Erharda rozwiązanie spraw socjalnych, w tym bezrobocia, łączy się nie tyle z bezpośrednim dysponowaniem środkami budżetowymi na potrzeby grup wymagających wsparcia, ile z tworzeniem dla tych grup możliwości

włączenia się w sposób aktywny w procesy gospodarcze. Dlatego realne rozwiązywanie obecnych problemów społecznych zależy głównie od powodzenia zamierzeń rozwojowych w różnych dziedzinach działalności produkcyjnej i usługowej. Jest to warunkach globalizacji niezmiernie trudne. Obecnie trwający kryzys gospodarczy pogłębia strukturalne problemy, tym więcej, że zwłaszcza na odcinku zatrudnienia może on mieć cechy większej trwałości. Dlatego nie należy się spodziewać, że doczekamy realizacji modelu społecznej gospodarki rynkowej, w pełni zgodnego z omawianymi tu założeniami przyjętymi w połowie ubiegłego stulecia.

4. Oceny i opinie związane z warunkami kształtowania i wdrażania społecznej gospodarki rynkowej

W powołanej wyżej książce wydanej w 1995 r.(2), ówczesny prezes Fundacji Ludwiga Erharda w Bonn i były długoletni sekretarz stanu w Ministerstwie Gospodarki RFN, Otto Schlecht, jeden z jej podrozdziałów zatytułował: „Keine marktwirtschaftliche Schocktherapie” (Żadnej terapii szokowej). Argumentował on, że wprawdzie rozstrzygnięcia konstytuujące nowy system muszą być przeprowadzone szybko, jednak tworzenie nowych instytucji oraz przyjaznego dla rynku systemu prawnego, opanowanie nowych metod organizacji i przygotowanie wykwalifikowanego personelu wymaga czasu. Transformacja – wg tego autora – przynosi również znaczące zmiany w dziedzinie socjalnej. Przejściowo przynoszą one zmniejszenie dochodów przy rosnących cenach oraz bezrobocie. Moment socjalny przemawia w każdym przypadku przeciwko terapii szokowej. (s. 61).

Innego zdania jest Leszek Balcerowicz (5). Mówił w Sejmie: *„Nasza propozycja to gospodarka oparta na mechanizmach rynkowych, o strukturze własnościowej występującej w krajach wysoko rozwiniętych otwarta na świat”*. (Sejm, 17 grudnia 1989 roku). I dalej *„przekształceń własnościowych musimy dokonać szybciej niż jakikolwiek kraj przed nami”*. (Sejm, 13 lipca 1990 roku).

Czołowy ekonomista amerykański Joseph E. Stiglitz jest również zwolennikiem prywatyzacji, która pozwala stosować politykę zapewniającą równomierny podział efektów wzrostu gospodarczego, ale z drugiej strony prywatyzacja raczej niszczy miejsca pracy, niż tworzy nowe, nie ponosząc przy tym kosztów społecznych związanych z bezrobociem(6).

Z innych publikacji nie można tu pominąć artykułu Alaina Suplot „Pięć kwestii w związku z konstytucją społeczeństwa europejskiego”(7) Potwierdza on, że prawodawstwo unijne rozwija się w kierunku łączącym zagadnienia gospodarcze i społeczne. Natomiast przyjęcie strategii *„wysokiego poziomu zatrudnienia”* jest zdaniem tego autora niemożliwe do zrealizowania. Powodem tego jest to, że *„paradygmat wysokiego zatrudnienia jest ściśle związany ze społeczeństwem przemysłowym i nie jest adekwatny do obecnej dywersyfikacji sytuacji w pracy”*. To podważa jedną z fundamentalnych zasad społecznej gospodarki rynkowej opartej na wysokim stopniu aktywności zawodowej. Jednocześnie autor stawia szereg tez dotyczących sposobów zatrudnienia w społeczeństwie, w którym tradycyjnie pojmowany rynek pracy nie jest zdolny do wchłonięcia całej potencjalnej siły roboczej.”

Na istniejące problemy gospodarcze i społeczne można spojrzeć również przez pryzmat cech *„międzyepoki”*, w której obecnie żyjemy. Przynosi ona szereg problemów, które nie występowały w okresach poprzednich i utrudniają tworzenie uporządkowanych systemów. Stan ten wyraziście charakteryzuje następujące stwierdzenie Alvina i Heidi Toffler: *„Kiedy (...) przez społeczność przetaczają się dwie lub nawet trzy wielkie fale przemian i żadna z nich wyraźnie nie dominuje, obraz przyszłości staje się nieczytelny. Nadzwyczaj trudne staje się wtedy zrozumienie sensu zmian i konfliktów. Kolidują grzbiętów fal rodzi chaos, w którym ścierają się różne prądy, powstają wiry i lokalne obszary bezruchu przysłaniające głębsze i istotniejsze procesy dziejowe”*(8).

W świetle powyższych stwierdzeń staje się coraz bardziej oczywiste, że budowa społecznej gospodarki rynkowej jest zadaniem niezbędnym, ale niezmiernie trudnym. Określenie właściwych kierunków budowy społecznej gospodarki rynkowej w kształcie odpowiednim do obecnych potrzeb wymaga głębokich badań teoretycznych oraz daleko idących zmian w praktyce gospodarczej. Do rozstrzygnięcia są na przykład tak kluczowe dla społecznej gospodarki rynkowej tematy, jak zdefiniowanie społecznej gospodarki rynkowej odpowiednio do współczesnych warunków, określenie roli oraz zadań Unii Europejskiej i państw narodowych w tej dziedzinie. Niezbędne jest również zbadanie i uwzględnienie w tworzonym modelu społecznej gospodarki rynkowej wpływu na gospodarkę tych wszystkich czynników, które wynikają głównie z procesów globalizacji, a pozostają poza kontrolą instytucji unijnych i państwowych.

5. Żywotność idei społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech,

Mimo ograniczeń w praktycznej realizacji koncepcji społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech istnieją liczne przykłady jej dalszej żywotności, co świadczy również o tym, że jest ona nadal potrzebna. Można tu wymienić istnienie i działanie dotowanej w głównej mierze przez przemysł Fundacji Ludwiga Erharda (Ludwig Erhard Stiftung) w Bonn. Prowadzi ona profesjonalne badania w zakresie zagadnień związanych z tą koncepcją a także szkolenia, również w skali międzynarodowej - w tym również dla uczestników z Polski.

Innym przykładem jest podjęcie przez rządzącą obecnie partię CDU, w okresie gdy była jeszcze w opozycji, prac nad nowymi rozwiązaniami mającymi na celu dostosowanie tej koncepcji do współczesnych warunków i potrzeb. Aby przybliżyć obecne poglądy na zagadnienia społecznej gospodarki rynkowej przedstawiam w wielkim skrócie dwie wypowiedzi autorów związanych z Fundacją Ludwiga Erharda, przedstawione na konferencji w PTE Oddział Warszawski w Białej Podlaskiej w 2006r. (9). Wskazują one również na zagrożenia jakie stanowi niewłaściwe uwzględnianie spraw społecznych w polityce gospodarczej.

Dr Horst Friedrich Wünsche, ówczesny dyrektor generalny Fundacji Ludwiga Erharda w referacie pt. „Ekonomiczne i socjalne dysproporcje rozwoju gospodarczego” przedstawił następujące, kluczowe stwierdzenia: W okresie przekształceń gospodarczych zauważyć można pewną prawidłowość. Gdy wzrasta dobrobyt społeczeństwa jako całości, to idzie w parze, że bogaci stają się jeszcze bogatsi, a biedni biednieją. Zjawisko to obserwuje się od początku XIX wieku. Tak jest również obecnie w krajach, które poprzednio prowadziły tzw. gospodarkę planową. Mimo wzrostu dochodu narodowego, duża część społeczeństwa musiała zapoznać się z bezrobociem, wzrostem cen, utratą siły nabywczej posiadanych oszczędności oraz wymuszonym dostosowaniem się do nowych warunków gospodarowania.

Wolność gospodarcza prowadzi do wzrostu gospodarczego, ale nie wszystkie grupy społeczne z tego korzystają. Problemy społeczne w gospodarce neoliberalnej okazują się długotrwałe i uporczywe. Tym więcej, że uprzywilejowane grupy społeczne bronią swego statusu i „nie są wybredne w doborze środków służących temu celowi”. Współczesny człowiek jest obecnie skazany na to, że zapewnienie sobie środków do życia zależy od łaski tych, którzy opanowali gospodarkę.

Autor ten nie zgadza się z tezą, w myśl której, środki stanowiące o dobrobycie szerokich warstw społecznych będą przechodziły w pierwszej kolejności przez ręce nowobogackich, a dopiero później rozprzestrzeniły się na cały kraj. Nie istnieje prawdziwa wolność, jeżeli jednostka nie może samodzielnie podejmować decyzji o swoim usytuowaniu w społeczeństwie, w

tym w działalności gospodarczej. Ludwig Erhard wiedział o tym, że procesy rozwojowe są często w konflikcie z problemami o charakterze socjalnym. Wynikają z tego niebezpieczeństwa, które trzeba traktować poważnie.

Zwraca uwagę, że L. Erhard widział zarówno przemysł jak i rolnictwo jako składniki rynkowe ładu gospodarczego. Rolnictwo powinno mieć takie same warunki gospodarowania jak przemysł. W ramach Unii Europejskiej przyjęto inny kierunek kształtowania produkcji rolnej. Zapadły wobec rolnictwa decyzje o charakterze anty rynkowym, a rolnictwo stało się działem gospodarki regulowanym przez decyzje polityczne. Określa się obecnie ceny produktów rolnych i dopuszczalne rozmiary produkcji. Doszło do tego, że nie można sobie wyobrazić pracy na roli bez subwencji Unii Europejskiej

Ludwig Erhard był przeciwny orientowaniu gospodarki wyłącznie na wielki przemysł. Uważał, że każdy człowiek ma prawo do uczestniczenia w życiu gospodarczym. Po ustąpieniu L. Erharda wystąpił jednak zasadniczy rozdźwięk pomiędzy rzeczywistymi kierunkami rozwoju gospodarki w Niemczech i skali światowej, a założeniami społecznej gospodarki rynkowej. Dlatego nastąpił w Niemczech stopniowy rozkład ładu gospodarczego opartego na tej koncepcji. Gospodarka bowiem wyzwoliła się z więzów narzuconych przez rygorystyczny system konkurencji. Doszło do dużej koncentracji przemysłu w ramach ugrupowań gospodarczych, m.in. na drodze wykupywania konkurencyjnych przedsiębiorstw przez silniejsze.

Autor niema wątpliwości, że system oparty na redystrybucji dochodów, przez zabieranie ich z miejsc gdzie powstaje dochód i przekazywanie go w ręce wymagających wsparcia z funduszy publicznych, nie może przynieść pożądaných rezultatów. Bogaci bowiem zawsze znajdą sposób na uniknięcie opodatkowania. Biedni natomiast, otrzymując określone środki z funduszy publicznych, traktują je jako stałe, należne świadczenie. Nie widzą w związku z tym potrzeby rozwijania własnej inicjatywy, aby włączyć się w życie gospodarcze.

Problemy społeczne w Niemczech zaczęły pojawiać się na dużą skalę wówczas, gdy polityka gospodarcza zaczęła odchodzić od erhardowskiej idei społecznej gospodarki rynkowej. Stało się tak, mimo że po odejściu RFN udział wydatków państwowych w dochodzie narodowym szybko się zwiększał. W latach sześćdziesiątych udział ten wynosił około 30%, w latach osiemdziesiątych wzrósł do około 44%, a w roku budżetowym 1994/1995 osiągnął wielkość 47%(2). W kolejnych latach wielkość tego udziału nadal rosła, przekraczając 50)%. Dlatego niezbędne jest przeprowadzenie przekonujących wyjaśnień obecnej sytuacji. Pierwszym krokiem dla zmiany sytuacji jest poznanie tj. możliwie głęboka u specjalistów i społecznie rozległa wiedza o problemie SGR.. Dlatego prace związane z rozwojem tej koncepcji powinny być kontynuowane,

z przekonaniem, że ich wyniki znajdą różnorodne zastosowania. Odpowiada to znanemu pogładowi (przyp. S.W.), że każda poważna idea ekonomiczna wywiera wpływ na rozwój myśli ekonomicznej nawet wówczas, gdy w danym czasie nie znalazła bezpośredniego i szerokiego zastosowania w kształtowaniu polityki gospodarczej.

Dr Piotr Pysz (RFN) przedstawił opracowanie p.t. „Czym jest społeczna gospodarka rynkowa”. Zgodnie z tytułem przedstawił klasyczną definicję SGR podaną przez Alfreda Müllera - Armacka, która brzmi: „Sens społecznej gospodarki rynkowej polega na połączeniu zasady wolności na rynku z zasadą równości społecznej”. Celem społecznej gospodarki rynkowej jest więc przedstawienie alternatywy wobec dominującego obecnie zjawiska, określanego jako „bezlitosna dyktatura rynku”.

Autor przedstawił także poglądy przeciwne, krytykujące zarówno koncepcję jak i samo pojęcie społecznej gospodarki rynkowej. Wskazał również, że powstanie tej koncepcji oparte jest na dorobku szkoły ordoliberalnej Waltera Euckena oraz na wkładzie teoretycznym Ludwiga Erharda.. Ordoliberalizm i społeczna gospodarka rynkowa należą do koncepcji liberalnych. Otwierają one intelektualne przesłanki sprzyjające przezwyciężeniu słabości doktryny liberalnej.

Uzupełnieniem bowiem oddziaływania „niewidzialnej ręki rynku”, ma być ład gospodarczy oparty na spójnej koncepcji społecznej gospodarki rynkowej.

Ma to ułatwić przezwyciężenie eklektyzmu dominującego w polityce gospodarczej wielu krajów. Szybkie postępy internalizacji i globalizmu wypierają bowiem w większości krajów dotychczas działające formy ładu gospodarczego.

Państwa narodowe tracą stopniowo możliwości suwerennego kształtowania polityki gospodarczej, albo też prowadzą politykę będącą odpowiedzią na potrzeby chwili, bez jakiegokolwiek nadrzędnej idei. Pojawia się również teza o erozji doktryny liberalnej.

Jednocześnie elementy nowego ładu gospodarczego kształtują się w gospodarce światowej w sposób spontaniczny, począwszy od początku lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku. W opisanym przez Friedricha von Hayeka „spontanicznym ładzie gospodarczym” zdaje się jednak, jak dotychczas, dominować odwieczne prawo natury tj. „prawo silniejszego”. Międzynarodowe koncerty wykorzystują swą siłę ekonomiczną oraz polityczne wpływy, aby uzyskiwać na rynkach pozycję monopolistyczną albo przynajmniej oligopolistyczną.

Przez przejmowanie konkurentów zmierzają krok po kroku do zakwestionowania racji bytu ładu konkurencyjnego i wolności oraz odpowiedzialności jednostek ludzkich za dokonywane wybory i decyzje. Zjawisko to występuje w skali międzynarodowej, a nawet globalnej. Stąd

wynika zapotrzebowanie na politykę kształtowania ładu gospodarczego również w odpowiednio szerokiej skali.

Zdaniem Piotra Pysza, w obecnym okresie szansę powodzenia ma tylko taka polityka gospodarcza, która ogranicza się do kształtowania stabilnych reguł gry podmiotów gospodarczych. Taka polityka nie napotyka bowiem w tak wysokim stopniu jak wszelkie formy „dyskrecjonalnych interwencji w przebieg procesu gospodarczego”, na krytycznie przeanalizowaną przez Friedricha v. Hayeka, specyficzną „barierę informacyjną”, utrudniającą bądź uniemożliwiającą prowadzenie racjonalnej polityki gospodarczej.

Ta bariera polega na przyjmowaniu przez organa władzy politycznej założenia, że posiadają one wiedzę o gospodarce, która w rzeczywistości nie jest dla nich dostępna. Dysponują nią bowiem jedynie podmioty, bezpośrednio zaangażowane w procesy gospodarcze (wiedza zdecentralizowana).

Zawarte w opracowaniu Piotra Pysza stwierdzenia prowadzą do wniosku, że w warunkach internalizacji i globalizacji gospodarki, wprowadzenie podstawowych zasad społecznej gospodarki rynkowej do praktyki gospodarczej wymaga całkowicie odmiennych środków, niż to mogło mieć miejsce w warunkach państwa narodowego. Według autora, pojęcie „społeczna gospodarka rynkowa” określa taki model gospodarki liberalnej, w którym, poprzez aktywizację ekonomiczną społeczeństwa zapobiega się marginalizacji i wykluczeniu dużych grup społecznych. Takie wykluczenie jest skutkiem m.in. długotrwałego bezrobocia. Poprzez wprowadzenie SGR można oczekiwać, że zwiększy się w społeczeństwie udział osób, które samodzielnie będą zarabiały na utrzymanie, nie korzystając z pomocy pochodzącej ze środków budżetowych lub z innych źródeł, z funduszy centralnych.

W czasie seminarium zorganizowanego w roku 2006 w miejscowości Vlotho (RFN) dla polskich uczestników na temat dzisiejszych zagadnień społecznej gospodarki rynkowej w Niemczech bardzo interesujące opinie przedstawił dr Gerhard Schüsselbauer, pracownik merytoryczny Gesamteuropäischer Studienwerk e.V. we Vlotho. Instytucja ta, posiadająca bazę dydaktyczną i bytową, na zlecenie Fundacji Ludwiga Erharda organizuje m.in. szkolenia na temat społecznej gospodarki rynkowej, co rocznie również dla uczestników z Polski. Przedstawiam w wielkim skrócie niektóre tezy jego wykładu z roku 2006:

- Społeczna gospodarka rynkowa nie istnieje jako ściśle określona, sztywna struktura ekonomiczna lecz jak wszystkie dynamiczne systemy musi być dostosowywana do warunków zmieniających się w czasie i przestrzeni, na różne sposoby.
- Początkowy projekt społecznej gospodarki rynkowej na pierwszym miejscu stawiał mechanizmy tworzenia cen oraz konkurencji. Opierał się na uznaniu pierwszeństwa swobody gospodarczej, koordynacji decyzji ekonomicznych przez rynek, zmienności cen, przy

uwzględnianiu roli i potrzeb gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw,

- Polityka pieniężna i walutowa w połączeniu z polityką płac miały za jedno z głównych zadań zapewnienie stabilności wartości rynkowej płac, co służyło jako fundament dla procesów wzrostu w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (lata „cudu gospodarczego”), obecnie stabilność wartości pieniądza jest niezbędnym warunkiem, aby ludzie w atmosferze zaufania gromadzili we własnym zakresie środki na potrzeby w okresie emerytalnym.
- Obecnie polityka pieniężna i walutowa nie może być traktowana jako klasyczna, ekonomiczna kategoria polityki gospodarczej, ponieważ zawiera ona w sobie również elementarne zagrożenia socjalne. Szczególne zagrożenia wynikające ze źle prowadzonej polityki pieniężnej i walutowej dotyczą ludzi biednych, którzy w takich warunkach zostają najciężej poszkodowani. Zasadniczą sprawą jest tu wewnętrzna i zewnętrzna stabilizacja na rynku pieniężnym i walutowym. Sprawa ta powinna być traktowana jako czynnik sprawiedliwości społecznej.
- Właściwie funkcjonujący mechanizm cenowy jest niezbędnym warunkiem efektywnej alokacji dóbr oraz innych czynników (kapitału, pracy),
- Bez rzeczywistego uwzględnienia współzależności pomiędzy poszczególnymi instrumentami polityki gospodarczej, podejmowane dla jej realizacji przedsięwzięcia mogą działać nieskutecznie bądź nawet prowadzić do pogorszenia wyników,
- Podstawy społecznej gospodarki rynkowej dzisiaj to: ujęcie w ramy prawne zagadnienia konkurencji, otwarte rynki, prawo dające potrzebne gwarancje własności prywatnej. Są to czynniki otwierające zdecentralizowanej działalności gospodarczej najszersze pole do popisu,
- Konkurencja stanowi czynnik wyzwalający tendencje do inicjowania i kontynuowania procesów poszukiwawczych dotyczących najlepszych rozwiązań społecznych, które będą mogły być realizowane dzięki innowacjom odnoszącym się do procesów wytwórczych i produktów.

Konkurencja jest niezbędnym elementem systemu gospodarczego, wyzwalającym takie czynniki jak kreatywność oraz zdolność do dynamicznego dostosowywania się do rynków określonej gospodarki. Własne interesy przedsiębiorstw, pełna ich odpowiedzialność za skutki decyzji i poczynań oraz prywatne formy własności służ również powiększaniu dobrobytu całego społeczeństwa.

Rolą państwa jest zapewnienie i ochrona instytucjonalnych ram dla indywidualnej działalności gospodarczej. Prywatna działalność powinna być

przez państwo korygowana i uzupełniana tylko wówczas, gdy zachodzi potrzeba ochrony przed dyskryminacją. Państwowa polityka podziału nie może wyjść poza wąski asortyment niezbędnych dóbr i usług.

Niemcy, zdaniem autora, znajdują się od lat dziewięćdziesiątych w „ślepej uliczce ekstremalnego upolitycznienia obrony osiągniętego poziomu życia”, który, według tradycyjnych zasad myślenia, w przyszłości dłużej nie będzie mógł być finansowany. Ponieważ społeczna gospodarka rynkowa oparta jest na zasadach równowagi, niezbędne jest podjęcie środków, aby taką równowagę przywrócić. Doświadczenia z przeszłości wskazują na potrzebę zorientowania polityki gospodarczej w następujących kierunkach:

- Polityki rynku pracy, która by zapewniała: elastyczność rynków pracy, płace na poziomie konkurencyjnym, rozwój form działalności (zajęć) zastępujących pracę, a przynoszących określone dochody.
- Polityka płacowa: Ograniczenia w dziedzinie nominalnych podwyżek płac,
- Polityka finansowa: Radykalna reforma podatków bezpośrednich i konsolidacja budżetu państwowego,
- Polityka socjalna: Oparta o ocenę sytuacji rynkowej reforma systemu ubezpieczeń socjalnych.

Aktualne informacje o stanie gospodarki niemieckiej wskazują, że następuje w niej stopniowa poprawa. Jeżeli okaże się ona trwała, będzie to oznaczało, że podjęto skuteczne środki dla przezwyciężenia opisanych wyżej trudności.

6. Prace nad modelem „Nowej społecznej gospodarki rynkowej” w Niemczech

. Przykładem działań nad dostosowaniem koncepcji społecznej gospodarki rynkowej do obecnych warunków mogą być również prace podjęte przed kilku laty w Niemczech przez Unię Chrześcijańsko - Demokratyczną - (CDU), która w tym celu powołała specjalną komisję. Miała ona zadanie opracowania założeń „Nowej społecznej gospodarki rynkowej” (Neue Soziale Marktwirtschaft) (10). Sprawozdanie z prac tej komisji, którym dysponuję, pochodzi z sierpnia 2001r. Zawiera jednak treści w pełni dla nas aktualne. Uważam za potrzebne omówienie kilku zagadnień przedstawionych w tym sprawozdaniu z dziedziny metodyki tworzenia tych założeń (obejmują one 79 stron druku komputerowego).

Od strony metodycznej projekt programu jest trójwarstwowy. Obejmuje obok części wstępnej: a/ wyodrębnienie zagadnień, które mają kluczowe znaczenie dla funkcjonowania gospodarki w modelu społecznej gospodarki rynkowej, b/ ocenę stanu aktualnie istniejącego w ramach wybranych zagadnień 3/ zalecenia w sprawie działań potrzebnych dla zapewnienia możliwości

prowadzenia w obecnych warunkach i otoczeniu, polityki i działalności gospodarczej i społecznej wykorzystującej zasady społecznej gospodarki rynkowej. Oczywiście odpowiednio zmienionej i zaktualizowanej.

Podtrzymuje się we wstępie ścisły związek nowego projektu SGR z koncepcją Ludwiga Erharda, na co wskazuje zamieszczona na wstępie inwokacja zaczerpnięta z jego książki „Wohlstand für alle” (Dobrobyt dla wszystkich).

- chęć polegać na własnych siłach,
- chęć sam ponosić ryzyko związane z moim życiem,
- za mój los chcę być osobiście odpowiedzialny,
- państwo powinno zapewnić warunki, abym mógł tego dokonać.

Spółeczna gospodarka rynkowa stanowi jądro systemu służącego wolności. W rozumieniu L.E. nie jest to jednak gospodarka oparta na zasadach wolno amerykanki, nie oznacza wojny wszystkich przeciwko wszystkim, w której zwycięzcą jest ten, kto potrafi bardziej obniżyć koszty. Zyskiwać powinien ten, kto swoim klientom potrafi zaoferować najlepsze świadczenia. Państwo nie może pozostawać poza sferą gospodarki. Zakaz porozumień kartelowych, kontrola fuzji przedsiębiorstw, przeciwdziałanie nadużywaniu siły to mechanizmy, które powinny być przez państwo skutecznie wykorzystywane.

Wolność jednostki znajduje swoje granice, ponieważ nie może oznaczać naruszenia sfery odpowiedzialności innych osób. Stąd społeczna gospodarka rynkowa stanowi próbę połączenia gospodarki konkurencyjnej ze sprawiedliwością społeczną.

Nie wolno żyć kosztem przyszłych generacji. Sprawiedliwość społeczna występuje jedynie wówczas, gdy ma miejsce również pomiędzy generacjami. To tylko niektóre myśli L. Erharda znajdujące się w projekcie „Nowej Społecznej Gospodarki Rynkowej” CDU.

W tym projekcie podkreśla się, że pojęcia wolności, sprawiedliwości i solidarności zachowują swoją aktualność i znaczenie. Obszerny wstęp do szczegółowej części opracowania określa następująco podstawowe cele społecznej gospodarki rynkowej w jej nowym wydaniu:

- traktowanie sprawiedliwości społecznej przede wszystkim jako sprawiedliwości w dostępie do uczestnictwa w życiu gospodarczym, a w mniejszym stopniu jako sprawiedliwość podziału,
- zapewnienie każdemu, w okresie całego życia, dostępu do kształcenia; kwalifikacje stanowią bowiem podstawowy instrument zwalczania masowego bezrobocia,
- skuteczne konkurowanie o najlepsze kadry (w org. „najlepsze głowy”) dla naszego kraju,(to jest Niemiec),
- międzynarodowy ład w dziedzinie konkurencji, jednak nie poprzez tworzenie fikcyjnego państwa światowego, lecz poprzez wykorzystanie

procesów globalizacji w celu nadania społecznej gospodarce rynkowej szerokiego, ponad państwowego zasięgu;

Organizatorami tego procesu powinny być poza rządowe organizacje, takie jak Bank Światowy, Światowa Organizacja Handlu oraz inne, odpowiednio do ich właściwości. Wymieniono kilka aksjomatów:

- nowe instrumenty i mechanizmy służące stosowaniu i rozszerzaniu zasięgu stosowania społecznej gospodarki rynkowej muszą być oparte na dobrowolnych porozumieniach i zobowiązaniach,
- współpraca gospodarcza poszczególnych państw, występująca obecnie na niespotykaną dotychczas skalę, wynika również z faktu, że kapitał dociera obecnie do najdalszych miejsc ziemi, tworząc nacisk na zacieśnianie współpracy w systemie licznych powiązań,
- dramatyzm globalizacji polega na tym, że może ona wywierać niekorzystny wpływ zarówno na ekonomikę światową jak i na państwa narodowe, które obecnie nie mogą posługiwać się skutecznymi instrumentami regulacji porządku konkurencyjnego.

Troską autorów omawianego programu jest niedopuszczenie, aby społeczna gospodarka rynkowa stała się jedną z tych szlachetnych idei, które są popularne w fazie ich demonstrowania. Obiecuje ona bowiem szereg istotnych korzyści, w tym rozwiązywanie nabrzmiałych problemów społecznych. W momencie jednak, gdy trzeba przejść do realizacji tych koncepcji, pojawiają się przeszkody, których nawet nie próbuje się pokonać. Stąd starania, aby założenia dotyczące „Nowej Społecznej Gospodarki Rynkowej” zawierały propozycje możliwe do zrealizowania.

Przechodząc do krótkiego przedstawiania treści założeń merytorycznej części projektu programu CDU dotyczącego „Nowej Społecznej Gospodarki Rynkowej” muszę ograniczyć się do przedstawienia struktury tego programu i jego zasadniczych kierunków. Na wstępie wymieniono cztery zasadnicze wyzwania występujące w życiu gospodarczym i społecznym Niemiec. Są to:

a/ rewolucja informatyczna, która wymaga rozwoju nowych, wysokich technicznie technologii,

b/ globalizacja procesów gospodarczych wymagająca powiązań sieciowych obejmujących zarówno poszczególne gospodarki narodowe jak i przedsiębiorstwa,

c/ starzenie się i zmniejszanie liczby ludności, co jest skutkiem wzrostu długości życia i zmniejszenia liczby urodzeń,

d/ zmiany w dziedzinie przyjmowanych społecznie doświadczeń i wartości; prowadzi to do wzrostu indywidualizacji oraz do nowych form obywatelskiego zaangażowania i zmniejsza znaczenie tradycyjnych instytucji tworzących normy zachowań.

W moim odczuciu wyzwanie wyrażone w punkcie „d” ma ogromne znaczenie, ponieważ obecnie reakcja społeczna na przedkładane mu do akceptacji i wykonania propozycje, może być zupełnie inna od oczekiwań. Z tym muszą się również liczyć twórcy projektów społeczno -gospodarczych. Dla przykładu: Młodzież niechętnie podejmuje obecnie studia politechniczne, w zakresie nauk ścisłych i przyrodniczych w sytuacji, gdy potrzeby rozwoju będą potrzebowały licznych specjalistów w tych właśnie dziedzin.

Projekt programu zakłada, że rozwój będzie następował głównie w dziedzinach opartych na rozwoju wiedzy, która ma być napędową siłą tego rozwoju. Ze względu na szereg czynników, takich jak szybkie, niekorzystne zmiany demograficzne zagrażające prawidłowej strukturze społecznej, zmiany technologiczne, gospodarcze i uwarunkowania społeczne, nasila się ryzyko, którego pokonanie wymaga od Niemców dużego wysiłku, również w dziedzinie przygotowania i wprowadzenia właściwej koncepcji politycznej i społeczno -gospodarczej.

Występuje obecnie duże zamieszanie na odcinku kształcenia oraz nauki i badań. Odpowiednie kształcenie obywateli uważa się obecnie za podstawowy warunek sukcesów obywateli Niemiec w zdobywaniu pożądanej pozycji zawodowej i społecznej. Dotyczy to również skutecznego udziału w konkurencji światowej. Pożądane jest podniesienie poziomu tzw. „kompetencji kluczowych” co łączy się również z ogólnym podniesieniem poziomu kultury. Obejmują one m.in. opanowanie języków obcych, orientację w dziedzinie mediów, zrozumienie dla znaczenia kultury, kompetencje w sprawach społecznych, kształtowanie osobowości w kierunku samodzielnego podejmowania decyzji oraz zdolność do ustawicznego kształcenia się.

Jednocześnie zyskuje na znaczeniu zdobywanie wiedzy w dziedzinie nauk ścisłych, opartych na znajomości matematyki oraz nauk przyrodniczych a także specjalności inżynierskich, ponieważ otwierają one dostęp do nowych technologii. Nie powinny być zanedbywane również nauki humanistyczne. Wnoszą one bowiem istotny wkład do społecznego kapitału wiedzy.

Ocenia się krytycznie obecny system kształcenia w Niemczech, który polega na tradycyjnym podejściu do oceny potrzebnych w przyszłości kwalifikacji. Szczególnie słabo wypada, w porównaniu z innymi rozwiniętymi krajami, nauczanie matematyki, przedmiotów z zakresu nauk ścisłych oraz przedmiotów przyrodniczych.

W kolejnych częściach projektu omawia się w sposób szczegółowy i krytyczny, w podziale na poszczególne zagadnienia, również w aspekcie wpływu na gospodarkę i sprawy społeczne, stan istniejący w dziedzinie takich zagadnień jak: nieprzejrzyste i niepełne państwowe regulacje prawne, przeszkody w zatrudnieniu na rynku pracy, zagrożone systemy zabezpieczeń społecznych, niekompletne międzynarodowe uregulowania prawne niezbędne dla wprowadzenia porządku prawnego.

Szczegółowe zalecenia dotyczące opracowania założeń modelu „Nowej Społecznej Gospodarki Rynkowej” znajdują się w części trzeciej omawianego opracowania. Obejmują one pięć grup tematycznych:

- a/ zapewnienie realnych podstaw dla kształtowania społeczeństwa zdolnego do działania w systemie gospodarczo - społecznym opartym o wiedzę,
- b/ wprowadzenie przejrzystego porządku w przepisach prawnych i zarządzaniu,
- c/ umożliwienie dostępu do zajęć zarobkowych,
- d/ kształtowanie godnego zaufania systemu zabezpieczeń społecznych,
- e/ zapewnienie międzynarodowego porządku obejmującego zagadnienia: handlu światowego, konkurencji, finansów międzynarodowych i rozwoju Unii Europejskiej.

Każde z tych zagadnień zostało w projekcie programu opracowane bardzo szczegółowo, w podziale na poszczególne tematy. Razem określają one ścieżki dojścia do stanu pożądanego, który ma odpowiadać zmodyfikowanym tezom, określającym treść modelu społecznej gospodarki rynkowej.

---

7. Refleksje dotyczące aktualizacji i wykorzystania koncepcji społecznej gospodarki rynkowej

1. W dziedzinie społecznej gospodarki rynkowej występuje obecnie szereg problemów, które powstały również na tle ograniczenia funkcji państwa narodowego w dziedzinie gospodarki, na rzecz organizacji ponad narodowych, globalizacji procesów gospodarczych, łamania reguł konkurencji leżących u podstaw koncepcji SGR.

Obecnie koncepcja SGR zachowuje żywotność, w tym jako wzorzec gospodarki postulowanej, który można wykorzystywać dla oceny wad i nieprawidłowości w kształtującej się spontanicznie gospodarce o cechach neoliberalnych. Istnieje w związku z tym potrzeba wykorzystania kompleksowych modeli SGR, ponieważ na ich podstawie można określić jakie dziedziny działalności, niezbędne dla prawidłowego kształtowania procesów gospodarczych i rozwiązywania problemów społecznych, przebiegają nieprawidłowo i mogą stanowić zagrożenie dla stabilności układu gospodarczo - społecznego.

2. W rozumieniu koncepcji Ludwiga Erharda, zagadnienia podziału oparte są o konsens społeczny. Przedstawiciele sfery gospodarczej oraz sfery społecznej powinny (w założeniu) podejmować w tych sprawach decyzje w oparciu o ocenę stanu gospodarki oraz potrzeby i możliwości w dziedzinie socjalnej. Problem w tym, że zjawiska kryzysowe, wysoki poziom bezrobocia, osłabienie znaczenia oraz wpływów związków zawodowych pozbawiły stronę społeczną odpowiedniego wpływu nie tylko na stronę gospodarczą, ale także na reprezentowane przez nie grupy ludności. Tym samym, trudniej jest obecnie prowadzić negocjacje dotyczące płac względnie utrzymania miejsc pracy. Obserwuje się jednak pewne tendencje, że związki zawodowe, stawiając na

pierwszym miejscu bezpieczeństwo, godzą się na okresowe zamrożenie plac w zamian za utrzymanie miejsc pracy (Volkswagen, linie lotnicze). Jednak najczęściej szerokie grupy społeczne utraciły zaufanie do wartości negocjacji stron społecznej i socjalnej i starają się wymusić zachowanie osiń tego poziomu życia za pomocą akcji bezpośrednich, tj. demonstracji, również gwałtownych) i strajków.

2. Proces projektowania modeli SGR stanowi wartość samoistną i służy obecnie głównie lepszemu poznaniu gospodarki oraz kierunków w jakich powinny postępować zmiany. Nie można tu użyć znanego powiedzenia , że „droga jest ważniejsza od celu”, ale jest równie ważna.. Najważniejsze, jak stwierdził w swoim opracowaniu dr Wünsche, jest bowiem obecnie poznanie, jak powinna wyglądać obecnie społeczna gospodarka rynkowa i jakimi drogami można się do niej zbliżyć. Kształtowanie gospodarki i spraw społecznych wg. modelu SGR jest procesem długotrwałym tym więcej, że musi obecnie przebiegać w kontekście międzynarodowym. Jednak już częściowy postęp na tym polu może przynieść istotne korzyści.

3.. Obecnie zadaniem podstawowym jest poszukiwanie skutecznych instrumentów wdrażania elementów SRG tam, gdzie jest to szczególnie potrzebne i możliwe. Można sądzić, że obecnie w większym stopniu wdrożenie i prowadzenie gospodarki w kierunku społecznym, przy maksymalnym w danych warunkach dotrzymaniu zasad wyznaczonych dla tej gospodarki przez Ludwiga Erharda, zależy od wykorzystania możliwości jak najlepszego dostosowania społeczeństwa do działania w kierunku pozwalającym na osiągnięcie celów wyznaczanych przez SGR. Jest to zadanie niezmiernie trudne i wymagające odejścia od dotychczasowych poglądów. Przykładem może być problem ograniczania bezrobocia Obecnie mimo wysokiego wskaźnika bezrobocia nie dotyczy ono wszystkich zawodów. Między innymi bez trudności znajdują w Polsce pracę absolwenci studiów technicznych. Należy tak pokierować strukturą szkolnictwa wszystkich szczebli, aby absolwenci byli przygotowani do podejmowania pracy w zawodach najbardziej potrzebnych w gospodarce rynkowej obecnie i w przyszłości. Projekty rozwiązań służących wdrażaniu SGR muszą uwzględniać aktualne potrzeby i uwarunkowania, które mogą się znacznie różnić od istniejących kilkadziesiąt lat wcześniej. Założenia modelu tworzonego przez partię CDU wskazują, że przywiązuje się coraz większe znaczenie do dostosowania kwalifikacji i postaw członków społeczeństwa do istniejących warunków. Dotyczy to nie tylko kwalifikacji wymagających studiów wyższych ale także specjalistów z przygotowaniem na poziomie średnim, również o umiejętnościach rzemieślniczych. Chodzi o rozwiązywanie istniejących i narastających problemów zatrudnienia również przez lepsze dostosowanie osobistych możliwości obywateli do potrzeb rynku pracy i zapewnienia ich

skutecznego działania w istniejących warunkach. To ma być jeden z ważnych sposobów zapobiegania bezrobociu i zapewnienia wyższego stopnia aktywności gospodarczej społeczeństwa. Jednocześnie niezbędne są starania na rzecz tworzenia lepszego modelu dla rozwiązywania problemów gospodarki i spraw społecznych.

4. Należy nadal sięgać do modelu społecznej gospodarki rynkowej opracowanego w okresie działalności Ludwiga Erharda ponieważ nadal zawiera on katalog pożądaných cech poszczególnych podmiotów gospodarczych oraz całości życia gospodarczego. Jednak każdy, aktualny model gospodarki może się stać modelem wdrażającym, w większym lub mniejszym stopniu, poszczególne elementy społecznej gospodarki rynkowej. Należy przy tym brać pod uwagę potrzeby czasu oraz specyficzne cechy, możliwości i potrzeby danego kraju. Na przykład kształtowanie gospodarki w kierunku oparcia jej rozwoju na wiedzy musi przebiegać odmiennie w krajach o dużym potencjale naukowym i w krajach, w których wiedza ma charakter odtwórczy..

Obserwuje się obecnie, że neoliberalna ścieżka rozwoju nie jest zdolna doprowadzić do rozwiązania czy rozwiązywania coraz liczniejszych problemów gospodarczych i społecznych. Być może, otwiera to drogę do twórczego wykorzystania koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, odpowiednio dostosowanej do potrzeb, wymagań i warunków istniejących obecnie i oczekiwanych w przyszłości. Jeżeli świat ma jeszcze jakieś możliwości rozwojowe, to procesy służące temu rozwojowi muszą być oparte na poszukiwaniu większego stopnia zgodności pomiędzy gospodarką a potrzebami społeczeństwa.

Literatura:

1. Supiot A., Pięć kwestii w związku z konstytucją społeczeństwa europejskiego, Praca i Zabezpieczenie Społeczne nr 7/2003.
2. Schlecht O., Wohlstand für ganz Europa- mit marktwirtschaftliche Offensive, Bouvier Verlag Bonn 1995.
3. Soziale Marktwirtschaft, Grundlagen, Entwicklugen, Perspektiven, Hreg. O. Schlecht, G. Stoltenberg, Ausgabe Herder, Freiburg, Basel, Vien, 2001r.
4. Społeczna gospodarka rynkowa w Niemczech - integracja europejska, materiały seminarium Fundacji Ludwiga Erharda dla Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Vlotho (RFN), 1999, 2001, 2003r.
5. Balcerowicz L., 800 dni, Polska Oficyna Wydawnicza BGM, 1992r.
6. Stiglitz J.E., Globalizacja, PWN 2004r.,
7. Supiot A., Pięć kwestii w związku z konstytucją społeczeństwa europejskiego,

8. Praca i Zabezpieczenie Społeczne, nr 7/2003r., (występuje również jako poz.1),
9. Toffler A. i H., Budowa Nowej Cywilizacji, Wydawnictwo Zysk i ska, Poznań 1996r.
10. Regionalne aspekty społecznej gospodarki rynkowej. Materiały po konferencyjne, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne- Oddział Warszawski, Warszawa 2006r.
11. Gerhard Schüsselbauer: Soziale Marktwirtschaft in Deutschland heute- Grundlagen und strukturelle Herausforderungem, Gesamtäuropaisches Studiewerk e.V. Vlotho,2006r., druk komputerowy,
12. Neue Soziale Marktwirtschaft, Bericht der Presidiumskommission „Neue Soziale Marktwirtschaft” CDU, 2001r.